

Muhammed EL-ŞAZELİ EL-NEYFER (*) (Çev. Mustafa SAFA (**))

İSLAM'DA TOPLUMSAL EĞİTİMİN TEMELLERİ (***)

İslam, insanın ve insanlığın faydasına hakikatlerin derinliklerinden çıkardığı temel esas ve prensiplerle diğer dinlerden temayüz etmiştir. Bu temel kurallar onun diğer dinlere olan üstünlüğünü açıkça ortaya koyduğu gibi, hayatın akışına da tesir ederek toplum hayatını yönlendirmiş, böylece medeni olsun bedevi olsun bütün toplum ve topluluklarda geniş bir alanda yayılma imkânı bulmuştur.

İnsanı öne çıkaran İslam, onu bütün varlığın eksenine koymuş ve kâinattaki her şeyi de insanın emrine amade kılmıştır. İnsanın esas ve önemli olduğunu ortaya koyan Allah, onun yüceliğini, üstünlüğünü ve değerini daha ilk yaratılışta öne çıkarmıştır. Nitekim Bakara suresi 30. ayette: “Rabbin meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Melekler de: “Biz seni hamdinle tesbih ve noksanlıklardan tenzih etmekte olduğumuz halde, orada fesat çıkacak ve kanlar dökcek kimse mi yaratacaksın?” demişlerdi. Allah: “Ben sizin bilmediklerinizi bilirim” buyurdu.

Bu ayette Allah daha yaratmadan önce, kendisi için bir halife yaratacağını beyanla, yaratılacak olan insanın büyüklüğüne ve üstünlüğüne işaret ederek durumu meleklere müjdelemiştir. Fesat çıkarıp, kan dökerek kötülük yapma istidadında olan insanın yaratılmasındaki hikmeti anlamak isteyen meleklere Allah: “Ben sizin bilmediklerinizi bilirim” diyerek; kötülükle beraber insanın iyilik ve üstünlüklerinin daha çok olduğuna işaret etmiş; kendisinde iyilik ve güzellik çok olan şeyin kötülükleri sebebiyle terk edilemeyeceği temel kuralını da ortaya koymuştur.

Âdemoğlu tabiri aşağıda olmayı, düşük olmayı ifade etmekle beraber; insanın halife olarak yaratılmış olması, Hz. Âdem'e ve onun tüm nesline şamil bir şereftir. Allah Hz. Âdem'i yarattıktan sonra meleklerle ona secde etmelerini emrederek insanın derecesinin meleklerden de üstün olduğunu vurgulamıştır. Bakara suresinin 34. ayetinde: "Meleklerle, "Âdem'e secde edin." demiştik de bütün melekler secde etmişlerdi. Ancak İblis secde etmekten yüz çevirip kibirlendi ve kâfirlerden oldu." Meleklerin insana secde etmesi, insanın şerefine ortaya konulması ve melekler tarafından selamlanarak karşılanmasıdır.

Allah'ın daha insanı yaratışı esnasında ortaya koyduğu diğer bir temel esas da müşavere'dir. Böylece insan hayatında önemli ve zaruri olan iki ana esas "Halifelik ve Müşavere" yaratılıştaki birleşmiştir. İşte bu iki esas, toplumsal insan hayatının ve sosyal terbiyenin iki ana kaynağını oluşturmaktadır.

Halifelik; insanın değerli, muhterem, üstün oluşunun ve dünya hayatındaki gayenin anlam ve esasını ifade eder ki, bu Allah'ın insana vermiş olduğu en büyük ikramdır. Bu hususa İsrâ suresi 70. ayette şöyle vurgu yapılır: "Gerçekten biz, Adem oğullarını üstün kıldık. Karada ve denizde taşıtlara yükledik ve onlara hoş rızıklar verdik. Kendilerini yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık."

O halde insanda bulunan insanlığa hürmet ve ikram edilmeli; ihanet edilmemeli, zorlanmamalı, başkasının hürriyetlerine zarar vermedikçe hürriyetine müdahale edilmemelidir. İkrâm etmek sadece karşıdakine iyi davranmak anlamına gelmez. Öncelikle insan kendisine ikram etmeli ki, şerefine korusun. Bunun için kötü ve faydasız şeylere meyletmemeli, değerini ve faziletini düşürecek şeylere yönelmemelidir. Bu manada Sehl b. Sa'd, Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Allah ahlakın yüce ve üstün olanını sever, düşük ve bayağılık arz eden ahlaktan hoşlanmaz."¹ Yine Hasan b. Ali Peygamberimizin : "Allah yüksek ve değerli olan işleri sever, bayağılık ve aşağılık arz eden şeylerden hoşlanmaz"² buyurduğunu rivayet etmiştir.

Bu hadisler, ayette ifadesini bulan insana insanlığını kazandıran yüksek değerlerin korunması, nefislerin terbiye edilerek, hayat binasının sağlam temeller üzerine oturtulması konusunda insanlığı irşat etmektedir. İnsanlık onur ve haysiyeti, soya dayalı vehmi bir üstünlük ve kibir gibi insanlığa yakışmayan duygularla değil; üstün ahlak ve fazilet değerleriyle korunmalıdır. İnsanlık değerinin korunmasını bildiren haberlerden birisi de Abdullah b. Amr b. El-As'ın bildirdiği: "Şüphesiz Allah nimetinin kulu üzerinde görülmesini sever."³ hadisi şerifidir.

Allah'ın nimeti olan güzel giyeceklerin kulun üzerinde görülmesi, dış güzelliğe önem verilerek bu konuda gösterilen ciddiyet ve gayret toplum fertleri arasında iyi bir konuma yükselme gayretidir ki, bu da toplumu iyilikte, güzellikte eğiten bir esastır. Böylece toplum fertleri bedenine sahip çıkmayı, kirden-pastan korunmayı, Allah'ın sevmediği çirkin görüntüden kaçınmayı öğrenmiş olur.

Hız. Aışe'den gelen bir rivayette ise Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: "şüphesiz Allah, kirliliğe ve dağınıklığa buğz eder."⁴ Yani kirlilerden sakınmayan ve kılık-kıyafetini düzeltmeyen kimseyi sevmez. Çünkü Allah manevi temizliği sevdiği gibi, dış görünüşle ilgili olan beden ve elbise temizliğini de seviyor ve halkın bunu ahlak edinmesini istiyor. Bu hadis Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği; "Allah giydiğine aldırış etmeyen sıradan elbise giyen mümin kulunu sever."⁵ hadisine zıt değildir. Burada kastedilen alçak gönüllü olmak için elbiselerle süslenmeyi ve övünmeyi terk etmektir. Kirli, dağınık olmakla elbise giyiminde alçak gönüllü olmak arasında büyük fark vardır.

İnsanlık onurunu koruyan esaslarından birisi de, çalışmaktır. İnsan çalışarak haysiyetini rencide edecek dilencilik, yoksulluk, miskinlik gibi kötü hallerden kurtulur. Hız. Peygamber, İbn Ömer'in bildirdiğine göre: "Allah mümin sanatkar kulunu sever."⁶ demiştir. Böylece yerleştirilmiş olan bu kuralla insanlık haysiyetini korumak için insanlar çalışmaya davet edilmişlerdir. İnsanlar İslam'ı anlamaktan yüz çevirdikleri ya da doğru olarak anlamadıklarında Müslümanlar arasında çok değişik ve anlamsız telakkiler yayılmıştır.

Çoğunluğu hatta geneli Müslüman olan bilgiden ve düşünmekten uzak, sürüler gibi avamdan olmayı dünden kabullenmiş insanlar vardır. Bunlar hiçbir değere sahip çıkmayan topluluklardır ki; cahillik ve tembellik en belirgin özellikleridir. Böyle bir toplumda normal insan aklının kabul edemeyeceği yıkıcı birçok adetler yayılmış, kötü şeyler iyi görölür hale gelmiştir. Öyle ki torununu ana-babasının kucağına almasını kötü görür de; başkalarının malını yemeyi, toplumda emniyetin kalkması anlamına gelen, temiz ve kutsal yerlerde bile işlenen hırsızlığı bir düşüklük ve kötölük olarak görmez. Bu insanlar çalışmayı terk etmiş, tembellik ve gevşeklik ruhlarına sinmiştir.

Tembellik hastalığına yakalanmış olan toplumlar ihtiyaçları için hırsızlık yapmayı, çalmayı kendileri için bir hak görürler. Bu yolla zengin olmuş bazıları bunu doğal bir mizaç olarak görmekte-dirler. Bu durum ölkelerin siyasi mizaçları haline geldiğinde ise, siyasi güçlerini kullanarak diğer ölkelerin kaynaklarını haksız yere gasbetmeyi kendilerinin en tabi hakkı kabul ederler. Bunlar, bu çirkin yolla başkalarının mallarına tasallut etmelerine İslam'ın şiddetle karşı çıktığını ve ellerinin kesilmesini gerekli kıldığına da inanmazlar.

Kör cahili davranışlar yeniden nefislere sızımış, hayatlarını bu yanışlar üzerine bina etmeye başlamışlardır. Bu durum bilimden uzaklaşan bu toplumların kafalarında İslam gerçeklerinin değişmesine sebep olmuştur. Bilimin yayılmasına katkıda bulunmayan idareciler, yetkilileri memnun etme peşinde oldular. Gerek zekâttan, gerek diğer kalemlerden toplanan ya da batıl yollarla alınan malları idareci olarak ceplerine indirmekte beis görmeyen bu idareciler, bilimin ve ilerlemenin önünü kestikleri gibi güç yetirebildikleri nispette bu mallardan alıyorlardı.

Diğer bir kısım daha vardır ki, bunlar herhangi bir sanat icra etmekten, çalışmaktan kaçınan, şehirlerde yaşayan tembel insanlardır. Çeşitli kira gelirlerine sahip bu insanlar tembelliği bir şeref addederek çalışma zorunluluğu hissetmezler. İşte bu nedenle kahvehane ve benzeri eğlence yerleri müdavimleri ile dolup taşmaktadır. Hatta birçok ticaret mekânı olan dükkânlar, halkın pek çoğunun vaktini geçirdiği eğlence salonlarına dönüşmüştür.

Son asırda ise bazı bürokratlar devletin işleyişini zora sokacak, dengeyi bozacak işler yapmaya başladılar. Devlet kademelerine aşırı memurlar alarak, büyük bir yığılma meydana getirdiler. Bu memurların çoğu devlet kapısında memur olarak rahat geçim elde etme peşindedirler.

Üst kademedeki bürokratlar ise kendilerine verilen yetkilere dayanarak başında bulundukları iş ve emeği çalışmadan kendi çıkarlarına kullanma peşine düşmüşlerdir. Bürokratların çalışmadan kaçınmaları sebebiyle, başka milletlerin sultasından kurtulma gaye ve hedefleri olmadığı için, batılıları memnun edecek görüntüden ibaret az bir sanayi ve üretimle yetinerek tembelliği çalışmaya tercih etmişlerdir.

Hâlbuki başka milletlerin insanlığa sunduğu teknolojik gelişmeyi yapabilecek güç ve kudret fazlasıyla bizde de mevcuttur. Çünkü biz onlardan ne anlayış ne de kabiliyet açısında noksan değiliz. Eğer çalışırsak bizim yükselmemiz onlarından hiç de aşağı olmaz.

İstişare

İnsanın yaratılışıyla ilgili ayeti kerimenin ifade ettiği ikinci esas istişaredir. Asla bir yardımcıya ve müşavire ihtiyacı olmayan Allah, Hz. Adem'i (insanı) yaratmak istediğinde istişarenin insan hayatındaki önemini belirtmek için meleklerle yaptığı müşavereye dikkatlerimizi çekmiştir.

Müşavere sadece siyasi hayatta değil, siyaset dışındaki hayatın her alanında geçerlidir. Vahiy insanın yaratılışından önceki müşavereye dikkat çekerek insanı her türlü işinde müşavereye davet etmektedir. Çeşitli görüşlerin ortaya atılarak toplumun durumunun iyiye gitmesi için her önemli hususta görüş alınması zorunlu olmuştur. Çünkü görüş alış-verişinden ve düşüncelerin bir araya gelmesinden toplumun ihtiyacı olan yararlar ortaya çıkar.

Sosyal hakların kullanılmasında eşitlik esastır. Bu hakların kullanılması ile ilgili görüşmelerde kimse kendisini diğerlerinden üstün ve ayrıcalıklı göremez. Toplumu oluşturan fertler imkân nispetinde yapabilecekleri uygun görevlere getirilirler.

Toplumsal Şura / Sosyal Müşavere

İslam'ın Müslümanlara öğrettiği şura iki çeşittir. Birincisi, Müslümanları sevinçte ve tasada birbirine ortak ederek aynı duygu ve düşünceleri hissettiren birbirine kenetlenmiş sosyal bir yapıyı oluşturan toplumsal şuradır. Bunun için

görüş alış-verişinde ve toplumu ayakta tutacak şeylerde yardımlaşma esastır. İslam, Müslümanları duygu ve düşüncede ortak uyumlu bir toplum haline getirmiştir. İslam'ın sosyal yapısını Numan b. Beşir'in rivayet ettiği Resulullah'ın şu hadisi şerifi açıklamıştır: “Müslümanların birbirlerini sevmeleri birbirlerine acı-maları birbirlerine karşı duygulanmalarının misali, bir organ hastalandığında di-ğ er organların da uykusuz ve ateşli olarak tepki gösterdiği bir beden durumu gibidir.”⁷ Bu hadis müminleri ortak duygulara sahip bir beden şeklinde tasvir etmiştir. Bu nedenle İslam toplumunda kimse kimseyi görmezlikten gelemmez. Çünkü vücudun bir yerine gelen bir acı bütün bir vücuda sirayet eder, yine aynı şekilde sevinç ve rahatlık da bütün bir bedeni kaplar.

Bütün bunlar hiçbir insan toplumunun onsuz olamayacağı hayati gerçekliklerdir. Hz. Peygamberin insanın bireysel yapısını ortaya koyan hadisi şerifi aynı zamanda fertler arasındaki yararlı uygun bir hayatın keyfiyetini de ortaya çıkar-maktadır. Bu hadis sadece bir haber veya tasvirden ibaret değildir. Aynen bir insan organizmasında meydana gelen rahatsızlığın bütün bir bedeni kaplaması gibi, müminler de sosyal yaşantılarında birbirlerine karşı bir vücudun organları gibi aralarında bir ayırım gözetmeden tek bir vücut olmakla sorumludurlar. Müslümanların bir beden gibi olmalarının emredilmesi zaruri ihtiyaçlarını karşılaya-cak şekilde aralarında kapsamlı bir yardımlaşmanın sağlanması içindir. Böylece kendi ihtiyaçlarını karşıladıkları gibi toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için de katkıda bulunmuş olacaklardır. Bir sıkıntıyla karşılaştıklarında onun giderilmesi, kaldırılması için yardımlaşarak dayanışma içerisinde olmalılar, sevinilecek bir durum başlarına gelince de hiçbir kimse başkalarını görmezlikten gelerek, en büyük payı kendisi almaya çalışmayacaktır. İnsanlığın gelişmesi ve güvenli bir hayatın sağlanması ancak toplumsal şuranın gerçekleşmesi ile mümkün olabi-lir. Böylece farklılaşmalar kalkarak fertler arasında ortak bir duygu ve düşünce meydana gelir.

Toplumsal şuranın sınırları İslam'ın bize öğrettiği “emri bilmaruf ve nehyi anilmünker: iyiliği bildirmek kötülükten sakındırmak” ana kuralıyla belirlenebi-lir. Çünkü Kur'an surelerinin birçok ayetlerinde iyiliği bildirmek ve kötülükten sakındırmak esasına dayalı İslami eğitime değişik şekillerde devamlı dikkatimiz çekilmektedir.

İyiliği bildirmek, kötülükten sakındırmanın değeri, Tevrat ve İncil'de Hz. Peygamberin sıfatları anlatılırken, onun risaletinin özellikleri arasında zikredil-mesiyle daha da artmaktadır. Tevrat ve İncil'de Resulullah'ın peygamberliğini belirten sıfatlarından birisi onun iyiliği bildiren, kötülükten sakındıran ümmi bir peygamber olduğudur. Allah şöyle buyurmuştur: “.... Rahmetim dünyada her şeyi kuşatmıştır. Fakat ahirette onu küfürden sakınanlara, zekâtı verenlere ve ayetlerimize iman etmiş olanlara has kılacağım. Onlar ki, yanlarında bulunan Tevrat ve İncil'de ismi yazılı buldukları ümmi peygamber o Resule tabi olurlar; o kendilerine iyiliği emrediyor, onları fenalıktan alıkoyuyor, onlara haram ettikleri temiz şeyleri helal, murdar şeyleri de üzerlerine haram kılıyor...”⁸

Toplumsal Şuranın İslam Toplumuna Emredilmesi

İslam toplumsal şurayı gevşeklik ve ihmale uğramayacak şekilde Müslümanlar arasına yerleştirmiştir. İşleri dânişarak yapmak İslam'ın temel ilkelelerinden. İslam'ın yerleşmesinde büyük tesiri olduğu, aynı zamanda İslam'ın önceliklerinden olduğu için Allah toplumsal şurayı farz olarak emretmiştir: “Sizden, hayra çağırın, iyiliği emredip kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir.”⁹ Bu ayetten önceki ayetlerde inkâr ve Allah yolundan alıkoymak sebebiyle kâfirleri ayıplamıştır. Çünkü onlar kendileri sapık olmakla kalmamış iyiliği yasaklamak kötülüğü emretmek suretiyle başkalarını da saptırmaya çalışmışlardır. Allah Müslümanlara kâfirler gibi hem sapan hem de saptran olmamalarını, kendileri hidayet üzere diğer insanları da hidayete, doğru yola çağırma ve sakındırma, hem de İslam toplumuna iyiliği emredip kötülükten sakındırma emretmiştir.

Her mükellef Müslüman verilmiş olan bu emir, devamındaki ayette İslam toplumunun en belirgin özelliği olarak bildirilmiştir: “Siz insanlığın iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten menedersiniz...”¹⁰

Emir bütün Müslümanlara şamil olup, bazılarının yerine getirmesiyle diğerlerinin üzerinden sorumluluk düşer. Çünkü iyiliği emir kötülükten sakındırma; boğulmakta olan birisini kurtarma kabilindendir. Boğulmakta olan kimse kurtarıldığında kurtarma işi yerine getirilmiş olur. Diğerlerinin sorumluluğu kalır çünkü maksat hasıl olmuştur. Helake giden kimseleri kurtarmak da böyledir. Çünkü bunları küfür ve fesattan kurtarma işi gerçekleşince gayeye ulaşıldığından diğerlerinin sorumluluğu düşer.

Çöküşten Sakınma Yolları

Allah istişareyi terk eden milletlerin başına gelen akıbetlerden sakınması için toplumsal şurayı gerekli bir vecibe kılmıştır. İbn Haldun, hükümet ve milletler için ihtiyarlık çağına ulaştığında çöküşün kaçınılmaz olduğunu öngörür. Bu kaçınılmaz son toplumsal şuraya riayet edildiğinde söz konusu olmaz. Çünkü toplumsal şura milletin gençlik gücünü koruyan bir ilaç gibidir. İbn Haldun'un bildirdiği gibi çöküş üçüncü kuşak nesil ve devamında vuku bulur. Onlar hiç yokmuş gibi bedeviliği ve sertliği unuttur, şeref ve asabiyeti kaybeder güçlü iken, lüks hayat ve bol nimet onlara egemen olur, rahat hayata alışır, kadın ve çocuklar gibi korunmaya muhtaç insanlar konumuna düşer, devletin memuru olurlar. Asabiyet tamamen zayıflar, korumayı, savunmayı ve gerekli tedbirleri almayı unuturlar. Süslü elbise ve kıyafetlerle ata biner, güzel kılıç oyunları ile gösteriş yaparlar. Çoğunlukla atların üzerinde kadınlardan daha güzeldirler. Onlardan vatani savunmaları istendiğinde bunu yapamazlar. Yönetici savunma için gönüllülerden yardım istemek zorunda kalır. Mevali çoğalır ve birçok yönden devlete bağlılık ihtiyacı hissetmeyen insanlar oluşur. Allah yıkılmasına izin verir, devlet

yüklenmiş olduğu bu üç kuşağın yükünü taşıyamaz, gerileme ve kaçınılmaz son, ecel gerçekleşir.¹¹

İbn Haldun'un devletin ve milletin korunma esaslarından saydığı asabiyet gerçekte iman kuvvetidir. Ümmetin iman gücünün korunması gerekmektedir. Bu da kötülüklerin imandan ayıklanması, yüce Allah'ın emirlerinde toplanmış olan iyiliklerle beslenmesiyle gerçekleşir.

Allah sosyal şuranın önemine dikkat çekmek ve ihmalinin doğuracağı neticelerden sakındırmak için Müslümanları uyarır. Kendileri sapmış ve birçoklarını saptırmış; doğru yoldan ayrıldıkları için lanetlenmiş; şerlerinden ve düşmanlıklarından korkulduğu için toplumlar tarafından dışlanmış ve asırlar boyunca yeryüzünde sürgün yaşamış olan israiloğullarının bu halinin müşavereyi terk etmelerinden kaynaklandığını Kur'an bize haber verir: "Birbirlerinin yaptıkları kötülüklerle engel olmuyorlardı. Gerçekten ne kötü şey yapıyorlardı."¹² İslam, Müslümanları ümmetin çöküşüne yol açacak şeylere karşı uyanık olmak ve kötülüklerin yayılmasına sebep olan gafletin yol açacağı sonuçlara karşı eğitmiş, yetiştirmiştir. İslam lüks hayatı kötülüklerle sürükleyen nedenlerden saymış ve böyle bir hayattan kaçınılması gereğine işaret etmiştir: "Çünkü onlar bundan önce varlık içinde şımartılmışlardı. Büyük günah işlemekte ısrar ediyorlardı."¹³

Lüks hayat ve iktisattan uzaklaşma, kötülüklerle devam ve ısrar nihayetinde gerilemeye ve çöküşe yol açar. Bunun çaresi, toplumu bu tehlikelere sürükleyen kötülüklerle karşı uyarmak ve terk etmelerini sağlamaktır.

Gerçeğe Yönelmek

Peygamberimiz, Abdullah b. Mesud'un rivayet ettiği bir hadiste geçmiş ümmetlerin zayıflama sebeplerini ve onlara noksanlığın nereden girdiğini şöylece haber vermiştir: "İsrail oğullarına ilk defa noksanlık şu sebeple girmiştir. Biri diğeriyle karşılaştığında, "Allah'tan kork ve yaptığın işi terk et, çünkü o sana helal değildir" diyor; ertesi gün karşılaştığında aynı kötü hal üzere görmesine rağmen onunla beraber oturmak, yemek-içmek için bu sefer onu yaptığı kötülükten men etmiyordu. Bu hal böyle devam edip giderken Allah onları birbirlerine düşürdü. Allah; "İsrail oğullarından inkâr edenler, Davut'un da, Merem oğlu İsa'nın da diliyle lanetlenmişlerdir. Bu onların isyanları ve aşırılıkları yüzündendi. Birbirlerinin yaptıkları kötülüklerle engel olmuyorlardı. Gerçekten ne kötü şey yapıyorlardı. Onların çoğunun inkâr edenlerle dost olduklarını görürsün. Nefislerinin önlerine sürdüğü ne kötüdür. Allah onlara gazap etmiştir, azapta ise ebedi kalacaklardır. Eğer Allah'a, peygambere ve ona indirilene inansalardı, onları dost edinmezlerdi. Fakat onların çoğu fasıktır."¹⁴ buyuruyor diyerek Hz. Peygamber: "Hayır vallahi mutlaka iyiliği emreder ve kötülükten (halkı) önlemeye çalışırsınız. Zalimin elini tutar onu mutlaka Hakk'a yönlendirir, ya da yalnız gerçek olanı yaptırırsınız." Ebu Davut'un rivayetinde ise şu ziyade vardır; "Ya da Allah bazınızın kalbini bazınızın kalbine vurur da sizi birbirinize düşman eder. Sonra onlara lanet ettiği gibi size de lanet eder."

Tirmizi'nin rivayetinde ise: "İsrail oğulları günah işlediklerinde, âlimleri onları günahlardan önlemeye çalıştılar. Onlar günahlarından vazgeçemediler. Bu defa âlimler onların meclislerinde onlarla beraber oturarak yediler ve içtiler. Bu sebeple Allah onları birbirlerine düşman etti. Onların haddi aşarak günah işlemelerinden dolayı onlara Hz. Davut ile Meryem oğlu İsa'nın diliyle lanet etti." Hz. Peygamber bir yere yaslanarak sözüne şöyle devam etti: "Hayır, nefsim idaresinde olan Allah'a yemin ederim ki, ta ki siz onları mutlaka Hakk'a yönlendirirsiniz."¹⁵

Hz. Peygamberin gözlerimizi açan bu dehşetli sakındırması iki açık gerçeği ortaya koyuyor. Ya sosyal düzeni ve hayat nizamını devam ettirecek esaslar hassasiyetle korunacak, ya da toplumu mahveden sebeplerle karşı karşıya kalınacak.

Eğer, fert fert, şahıs şahıs fark gözetmeksizin insanları kötülüklerden kurtararak karşı geldikleri Hakk'a şefkat ve merhametle yönlendirsek o zaman doğru olan hayat tarzının sebepleri elde edilerek güç kazanırız. Aksi takdirde bunu göz ardı ettiğimizde gevşer, güç kaybederek zayıflar ve canlı bir hayat yok olarak ölüme benzer bir hayat duchar oluruz.

Gays b. Ebi Hazim Hz. Ebu Bekir'in bir sakındırmasını şöyle anlatıyor: Hz. Ebu Bekir Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle bir hutbe okudu: "Ey insanlar siz Allah'ın "Ey iman edenler, siz kendinize bakın. Siz doğru yolda iseniz, sapıtan kimse size zarar veremez..."¹⁶ Ayetini okuyorsunuz da, onu yerine getirmiyorsunuz. Hâlbuki biz Hz. Peygamberin şöyle dediğini işitirdik. "Hiçbir toplum yoktur ki, onların içinde günahlar işlensin de, bu günahları değiştirmeye güçleri yettiği halde önlemesinler. Bilmiş olun ki, Allah'ın azabının onların hepsini kuşatması yakındır."¹⁷

Toplumsal Şura ve Şu andaki Durumumuz

Asrımızın çeşitli basın-yayın imkânları toplumsal şuraya yeni bir boyut kazandırmıştır. Gazete, radyo ve televizyon gibi basın-yayın organları kullanılarak sosyal şura yeni bir metotla yeniden şekillendirilmelidir. Çünkü kamuoyunda son derece etkili olan bu medya organları değişik şekillerde her eve girerek toplumun bütün fertlerine ulaşmada son derece etkilidirler. Bunlar sayesinde topluma toplumsal eğitim hizmetleri sunabilir ve toplumda İslami toplumsal eğitimi gerçekleştirebiliriz.

Basın yayın yoluyla İslami esaslar halka ulaştırılabileceği gibi toplumu yanlış, zararlı ve kötü davranışlardan alıkoyarak iyi ve doğru olana yönlendirebiliriz. Böylece toplumda kaybolmaya yüz tutmuş olan yiğitlik, mertlik ve ortak kültürel değerler canlı tutularak filozofların dile getirdiği ve İslam'ın altın dönemlerinde gerçekleştirilen fakat daha sonraları kaybedilmiş olan erdemli şehirler gerçekleştirilebilir.

Siyasi Şura

İslam dini toplumsal şura ile siyasi şurayı birleştirerek bunların varlığı ve işleyişi için bütün tedbirleri almıştır. Toplumsal şura toplumun genç ve canlı kalmasını temin ederken, siyasi şura da daha çok topluma katkıda bulunur. İlk yaratılıştaki Allah'ın halife yaratacağı teklifine karşı melekler insan için bozgunculuk ve kan dökücülük özelliklerini dile getirmekten kaçınmadılar. Bu olayı tasvir eden ayet istişarenin her iki çeşidine de kaynaklık etmektedir ki, bu istişare yeryüzünde halife makamına oturtulacak ve kan dökecek bozgunculuk/fesat çıkaracak insan üzerene yapılmıştır.

Peygamber ve Şura

Allah elçisini akliselim ve hikmetle donattığı halde ona şurayı emretmiştir: "...Onları affet, onlara mağfiret dile ve yapacağın işlerde onlarla istişare et görüşlerini al, karar verdiğin zaman da Allah'a güven. Doğrusu Allah kendine güvenenleri sever."¹⁸ Bu ayet, kalpleri birleştirecek, insanları peygamberin etrafında toplayacak esasların tamamını ihtiva etmektedir.

Birçok toplumsal eğitim özellikleri olan istişarede daha başlangıçta kalplerin birleştirilmesi amacı güdülmüştür. Öncelikle istişare eden, işin önemini ve ehemmiyetini kavrar. İstişareye riayet, düşünmeksizin konuşan özgüvenini kaybetmiş ve sürü haline gelmiş milletlerin toplumsal işlerde idare eden ile edilen arasındaki bağları kuvvetlendirir. Bunda fert ve toplumun özgüvenini sağlama eğitimi vardır.

Günümüzde en büyük problem, en değerli varlık olan insanın yüksek derece ve değerinin düştüğüne delalet eden birçok olayın cereyan etmekte olmasıdır. Eğer insan ihanete uğradığı ve kendisine değer verilmediği, yaşanan hayata katılmadığı dışlandığı duygusuna kapılırsa hayat zorlaşır ve çekilmez olur. İstişare ise, direnme ve sahip olması gereken yüksek değerleri elde etme tutkusu aşılır.

Hz. Peygamber insanın ulaşabileceği en yüksek derecede anlayış, görüş ve kavrayışa sahip olduğu verdiği karara karşı çıkacak kimse bulunmadığı halde dünya işlerinde başkalarına ihtiyaç duyuyor, onların görüşünü alıyordu. Bedir savaşı için sefere çıkıldığında Hz. Peygamber Bedir kuyularının yakınında konakladığında Habbab b. Münzir ona şöyle diyordu: Ya Resulallah burada konaklamamızı Allah mı bildirdi? Eğer Allah bildirdi ise bundan ne ileri gideriz ne de geri kalırız. Yoksa sizin kararınız ve bir savaş taktiği mi? Hz. Peygamber tamamen kendi fikri olduğunu söyleyince; Ya Resulallah burası konaklamak için uygun bir yer değildir. Orduyu kaldır ve düşmanın daha yakınına giderek orada konaklayalım. Sonra oraya bir havuz yaparak su ile dolduralım. Bedir kuyularını da kapatarak onları susuz bırakalım. Bunun üzerine Hz. Peygamber Habbab'ın görüşünü doğru bularak oradan ayrıldı. Hz. Peygamber aklına gelen şeyleri yüce makama güvenerek uygulamıyor, istişare ederek arkadaşlarının ve konunun

uzmanlarının görüşünü alıyor doğru olanı uyguluyordu. Böylece ortaya çıkan görüş kurtuluş, iyilik ve zafere yol açan belirleyici bir faktör oluyordu.

İşlerin müşavereyle yapılması, içtihat ve yeni buluşların kapısını açacak, insanlar görüşlerini ortaya koymak için gayret gösterecek doğruya ve milletin çıkarlarına olan doğruya ulaşmaya imkân verecektir.

İmam Razi, namaz kılanların toplanarak cemaat namazı kılmalarında ruhların birbiriyle kaynaşması, fikirlerin buluşması esasıyla cemaat olmanın gayesine ulaşarak; toplantıda görüşlerin ortaya konulmasıyla en faydalı görüş ve tavrın ortaya çıkacağını söyler. Eğer namaz kılanlar cemaatlerinde görüş alış veriş yaparak faydalıyı bulmaya gayret etselerdi, İslam toplumu canlılığını diriliğini yitirmez, güç ve kuvvetini korur, gerileyerek zayıf duruma düşmezdi.

Değerlerin Ortaya Çıkması

Fertlerin durumları, fikirlerini rahatça ortaya koymalarıyla açığa çıkar. Fikir ve düşüncelerin bilinmesi ve tartışılması ehil insanların ortaya çıkmasını sağlar. Böylece dar görüşlü yüzeysel düşünenlerle, derin düşünebilen ufku açık insanlar birbirinden ayrılmış olur.

İslam'ın parlak dönemlerinde Müslümanlar İslam'ın temel esaslarına sarılmışlardı. İdareciler ehil kişilerden seçilmiş toplumda örnek insanlardı. Toplum görüşlerini ve tenkitlerini rahatça açıklayabildiği için güvenilir, güçlü kimseler temayüz etmiş ve toplumun beğenisini kazanmış Halit b. Velit, Ebi Ubeyde b. Cerrah, Amr b. As, Saad b. Vakkas gibi komutanlar öne çıkmıştı. Her geçen gün insanların yeterlilik ve ehliyet terazisinin kefesinde tartabilecekleri ehil olanın kendisini ispatlayabileceği alanın önü açıktı.

Şura Eğitimi

Hz. Ebu Bekir'in halifeliliğe ehil olduğunu Hz. Peygamber şöyle tavsif ediyor: "Peygamberlik hariç insanların en hayırlısı Ebu Bekir'dir.¹⁹ Cebrail bana senden sonra ümmetin en hayırlısı Ebu Bekir Sıddık'tır diye haber verdi.²⁰ Ümmetimin en merhametlisi Ebu Bekir'dir."²¹ Bu hadislerde Hz. Peygamberden sonra halifeliliğe en layık kişinin Ebu Bekir olduğuna işaret olmakla beraber, Hz. Peygamber Ebu Bekir'i halife olarak tayin etmemiş bunu milletin danışma meclisi olan şuraya bırakmıştır.

Hz. Peygamber, ümmete emir tayininin şuraya bırakıldığını açıklayarak Hz. Ali'nin rivayet ettiği haberde: "Birisini ümmetime şurasız emir tayin edecek olsaydım, onlara İbn Ümmi Abd yani Abdullah b. Mes'ud'u tayin ederdim" buyurmuştur. Hz. Peygamberin Abdullah b. Mes'ud'u aday göstermesi keskin görüşlü ve tedbir sahibi olmasındandır. Halifenin seçiminin şuraya bırakılması Müslümanların bu konuda eğitilmesine yönelik bir uygulama olup buna riayet edilmesiyle bu iş bir sünnet olmuştur. Sünnette halifenin seçimi şuraya bırakıldığı gibi, Allah da şurayı emrederek²² ümmetin buna riayetini istemiştir

Bunun için Hz. Ömer kendisinden sonra seçilecek halifenin tespitini ehil bir heyete bıraktı. Bunu da görüşlerin çok parçalanmasından korktuğu için altı kişi ile sınırlandırarak bu altı kişi arasından seçmelerini emretti.

Şuranın Hükümü

Ayeti kerimede geçen “Onlarla müşavere et” sözü açıkça bir emir olup vücubiyet ifade etmektedir. Razi ise İmamı Şafi’ye göre müşaverenin mendup olduğunu rivayet etmiştir.

Kadı İbn Arabî el-İşbili Hz. Peygamberin ifk hadisesinde hutbeye çıkarak insanlara hitap ederek müşaverede bulunmasını bu konuda istifade edilecek bir olay olarak şöyle anlatır: “Bana ailemi ayıplayan insanları gösterin. Vallahi ben onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum.” demesi üzerine ensardan Evsli birisi; Ya Resulallah bundan seni kurtarabilirim. Eğer bunu yapan Evsli ise boynunu vururuz. Şayet kardeşlerimiz Hazreçlilerden ise ne emredersen senin emrindeyiz. Bunun üzerine Hazrecin ileri gelenlerinden Saad b. Ubeyde: “Vallahi sen onu öldüremezsin ve bunu yapmaya gücün de yetmez” demesi üzerine Üseyd b. Hufayr Saad b. Ubeyde’nin sözüne karşı çıktı. İki kardeş kabile Hz. Peygamber hutbede iken birbirlerine sataşmaya başladılar. Hz. Peygamber onları teskin ederek büyük bir çatışmayı önledi. Kadı İbn Arabî, müşavere konusunda Hz. Peygamberin bu kıssasında sonrakilere sünnet olması açısından fayda vardır diyerek Bedir savaşıdan sonra esirlerle ilgili müşavereyi de sözlerine ilave etmiştir.

Kadı İbn Arabi, müşaverenin vücup olduğu görüşüne meyl etmeyerek sözlerini şöyle bitirmiştir: “Bu hadis sahih bir hadistir. Hz. Peygamber onları yakınları hakkında ne düşündükleri konusunda denemek istedi. Fakat nefisleri onlara yapılması gereken şeylerin yapılmasına engel oldu.”²³ Ayeti kerime ve olayların anlatıldığı hadislerden anlaşıldığına göre şuranın vücubiyeti yani farz olduğu açıktır.

Günümüzde Şura

Günümüzde insanlar uyulması gereken en iyi yolun demokrasi olduğu daha iyi bir yol olamayacağı konusunda aşırılığa gitmişler ve yanılgıya düşmüşlerdir. Demokratik sistemin hiçbir iyilik getirmediği gibi bir iddiamız yoktur. Fakat onun da birçok aksaklıkları vardır. Bunların en önemlilerinden birisi aday seçiminde, adaylar hakkında görüşler iyice ortaya çıkmadan seçilmeleridir. Büyük demokrat topluluk Birleşmiş Milletler İsrail’in güdümü altındadır. Yahudilerin razı olmadıkları bir başkan orada başkanlık makamında oturamaz.

Günümüzdeki demokratik uygulamalarda maddi imkânlar büyük rol oynamaktadır. Çünkü adaylar halkın oyunu almak için çok büyük paralar harcamaktadırlar. Bu şekilde paranın ve sermayenin müdahalesiyle idareye layık ve yetenekli olanlar değil, göreve yetkin ve ehil olmayanlar gelmektedir. Uygulanan günümüz demokrasisinin bunun gibi iyi ve kötü yanları bulunmaktadır. Bu

durum toplum ahlakının yüksek olduğu ülkelerde kötü demokratik uygulamaları azaltır. Ahlak seviyesi düşük olan toplumlarda ise demokrasi geriler ve kötü uygulamalara sahne olur.

İslami Müşavere

Müslümanlar, müşaverenin en etkin bir şekilde kullanıldığı İslam'ın parlak asırlarında istişare terbiyesi ile yetişmiş olan kimseleri örnek alarak bu değerler üzere hareket etselerdi batılıları taklit etmek zorunda kalmazlardı. En korkunç olanı ise, İslam'a ve İslami müşavereye aykırı olan değer ve esasların taklit edilmesidir. İslami müşavereden uzaklaşma bu yola girenleri hayret ve şaşkınlık içinde kalmaya sevk eder. Batılılardan emanet alınarak kullanılan ilericilik, komünizm gibi isimlerin kullanılması herhangi bir fayda sağlamaz.

İslam'ın davet ettiği ve her platformda seslendirdiği gerçek müşavere ruhunun sağlanması İslami temel prensiplerde samimi olmakla mümkündür. İslami temel prensipler İslam şehirlerinde yaşanabilmesi selefi salihinin ilahi kelimetullahı yüceltmekten başka bir gaye gütmeyen uyguladıkları gibi yapmakla mümkün olacaktır. İşte bu ruhla temel esaslar Müslüman topluluklarda uygulandığında İslam ümmetinin oluşması sağlanabilir.

Bizim kendi aslımıza dönmemiz ancak ferdi ve toplumsal yönden İslami ruhla eğitilmemize bağlıdır. Bu sadece programlarda kalmayarak eğitim görevini üstlenenlerin İslami ruhla donanmış kalkınma ve ilerlememizin eğitim ile sağlanacağına inananların bulunmasıyla mümkündür. Bugün geri kalmış ve çalkantı içinde bile olsa İslami eğitim esaslarının hayata tatbik edilmesiyle kalkınmanın gerçekleşeceğinden ümitliyiz. Bu manada gelecek hicri 15. asır gerçek İslam'ın kalkınma asrı olacaktır. Müslümanlar tekrar eski medeniyetlerine dönecekler ve kendilerinden çalınan değerleri geri alacaklardır. Yeni bir medeniyetin parlak meşalesini yacaklardır.

Değerlerin Oluşması

İslam daha başlangıçta değerlere önem vermiş ve onun Müslümanların kalkınmasında hareket noktası olmasını hedeflemiştir ki bu sayede Müslümanlar kendi ilerlemelerini ve insanlığa örnek olabilecek şehirleşmeyi gerçekleştirebilsin. Toplumsal değerler toplumda vücuttaki kalp gibidir. Nasıl ki kalp sağlam olduğunda bütün beden sağlıklı olur, kalp bozulduğunda bütün bir beden bozulursa, toplumsal değerler bozulduğunda da bütün bir ulus bozulur.

İşte bundan dolayı İslam, yüksek toplumsal değerleri gerçekleştirmeyi eğitimin temel gayesi saymıştır. Bu değerler de kalkınma ve ilerlemenin gerçekleşmesini sağlayacaktır.

İslam'da Toplumsal Değer Esasları

Bazıları İslam'ın toplumsal değerleri açıkça ortaya koymayıp bu alanı boş bıraktığı zehabına kapılmışlardır. Hâlbuki İslam değer addedilen her şeyi bünye-

sinde taşımaktadır. Fakat İslam insanları şaşkınlıkta bırakmamak için toplumsal değerlerin sınırlarını belirlediği halde; onları sabit bir heykel kaidesi gibi değişmez esaslar olarak yerleştirmeyi hedeflememiştir.

Biz İslam toplumunun yükselmesinin ister kişinin Rabbiyle olan ilişkilerinde; isterse toplumla ilişkilerinde, her nerede olursa olsun ancak İslam'ın bütününe uymakla gerçekleşeceğine inanıyoruz. Bu noktada bazen esası görmeyi engelleyen küçük şeyler ele alınır da, tıpkı süs ve elbise ilişkisinde olduğu gibi esas ana husustan gafil olunur. Başka şeylere dalmadan istiklal üzere bina edilen ana eksen dikkate alınmalıdır. Fertlerin çalışmayı terk edip, tembelliği sever alışkanlıkla yetişmesi, akılların buluşlar gerçekleştirme yetisini kaybetme tehlikesi taşır. Nitekim Kur'an'ı Kerimde şöyle buyrulmuştur: "Sonra da seni din konusunda bir şeriat sahibi kıldık. Sen ona uy; bilmeyenlerin isteklerine uyma."²⁴

İslam, fikir hürriyetine çok önem vermiştir. Buna bağlı olarak gizli konulara varıncaya kadar yeni buluş, icat ve keşiflere toplumu alıştırmayı hedeflemiştir. İslam toplumu, geçmişte fikir hürriyetini koruduğu dönemlerde gözleri kamaştıran açık mucizeler, yani mucize gibi olağanüstü eserler meydana getirmiştir. Ne zaman ki bu örnek yoldan, önderlikten uzaklaşarak taklit yoluna koyuldu; gerilemeye başladı. Çünkü taklit, ilerlemeyi engelleyen geriye dönük bir bakış olup akılları çalışmaz hale getirir.

Ferdi bağımsızlık konusunda İslam'ın bir kuralını daha hatırlayalım. Müslüman kendi işini kendisi yaparak başkalarına ihtiyaç duymadan kendi ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Bu hayvanının üzerindeyken yere düşen kamçısını istemek bile olsa, başkasından bir şey istememesidir. Dinden kaynaklanan bu İslam kardeşliği nefislere güçlü bir şekilde yerleştirilmiştir. Mümin müminin kardeşidir. Fakat hem kendisi hem de kardeşleri için kendi kendine yetinir, başkalarına muhtaç olmaz. İslam kendi kendine yetinmeyi emrederken; her hangi bir kimse İslam'ın mümin kardeşlerinden el çekmeyi emrettiğini düşünebilir mi? Asla..

İşte İslam toplumu da kendi kendine yetinen, kendisini ayakta tutan değerlerle bağımsız olduğu kadar; yaratılıştaki ortak olduğu toplumdaki diğer insanlarla da güçlü bir ilişki içindedir.

Değerlerin Oluşmasında İslam Faktörü

Müslümanlar İslam'ın ruhunu anlamalı ve ayetlerdeki derin inceliklerini elde etmeli, atom tesiri yapabilecek incelikleri araştırmalıdır. Bugün İslam yeni açılımlarıyla İslam âleminde düşünce ve değerler bazında örnek bir dünya inşa edebilecek yapıdadır. Bütün bunlar medeniyetin şartlarındandır. İslam aynen aydınlatan ve mesafeleri kat eden insanlığın hizmetinde kullanılan bir elektrik gücü gibidir. Onun insanlığın hizmetinde kullanılabilmesinin şartı İslam'da gerçek anlamda etkin tasarruf sahibi olmamıza bağlıdır.

Değerlerde Bunalım ve Çözüm

İslam toplumunda gördüğümüz fikir bunalımlarına bağlı olarak ortaya çıkan ve pratik çözüm girişimlerine rağmen çözülemeyen, gerileme dönemlerinden miras aldığımız, etrafımızı kuşatmış kaldırılması gereken, faydasız değerlerin kaldırılması ve bunalımların çözülebilmesi için çok ciddi fedakârlıklara ihtiyaç vardır.

Bunun ortaya çıkışında çoğunlukla etken olan şey nefsi hataların öne geçmesi ve olayların gerçek yüzünü unutturarak, gerçekleri olduğu gibi yansıtmayan fenomenleri yok etmekteki zayıflığımızdır. Hangi noktada olduğumuzu ortaya çıkarmamız ve bulunduğumuz seviyeyi açığa çıkarabilmemiz için kendimize yönelip, nefislerimize bakmamız, başkalarına karşı ulaştığımız yeri bilmemiz gerekmektedir.

İslam'ın bu topluma haber verdiği şeylerden biri de, korunması gereken gerekli değerler korunmadığında yeryüzü fethedilince atalet ve hantallığın isabet edeceğidir. Ömer b. Hattab, Müslümanları hayatlarının aşama kaydedebilmesi için değerlerini kaybetmeyerek güçlü olmaya çağırıştır.

Toplumsal Değerlerde İslam'ın Projesi

İslam, devlet teşkilinde esaslar ortaya koyduğu gibi, toplumsal değerlerin konulmasında da güçlüden zayıfa gelişmeyi takip eden bir metot koymuştur. Hilafet de aynı kurallar çerçevesinde teşekkül etmiştir. Böylece İslam adına geliştirilen her bir şey de aynı metot üzere bina edilir.

İslam'ın metotlarını koyduğu değerler alanı da böyledir. İslam tasvip ettiği şeyleri istediğimiz şekilde oluşturabilmemiz için bize geniş bir alan bırakmıştır. Bize değerlerde gerçeğin ölçüsünü vererek, toplumsal değerleri ve kendi durumumuzu bununla ölçmemizi sağlamıştır. Bu ölçüler sayesinde hak ve doğru olandan ayrıldığımızda hak olana döneriz. Bu, devamlı hareketli, değişken ve karmaşık alemde yaşayabilmemiz için bir güvencedir. İnsanların birbirlerine yaklaşımlarını ve birleşmelerini temin eden etkin çekici bir güçtür.

İslam'ın Eğitim Esaslarından

İslam bize medeniyet alanında durgun, hareketsiz ve geriye gidecek durumda olmamamız için merhaleleri bitmeyen geniş imkânlar sağlamıştır. Hz. Peygamberin sahabeye hurmalara aşılama yapmamalarını emretmesi üzerine sahabe hurmaları aşılamaz. O sene hurmalar iyi olmaz. Durumu Hz. Peygambere bildirdiklerinde; O sahabeye şöyle demiştir: “Dünyanıza ait olan işlerden bir şey olursa o size aittir.”²⁵

Bu hadiste iki durum vardır. Birincisi; Kültür ve medeniyet alanında genişlik göstermektir. Bunun için akıllar ulaşmaya çalıştıkları hedeflere hiçbir engel ve bağ ile bağlanmadan çalışmalıdır. Hayatın acil olarak ihtiyaç duyduğu zaruri ilerleme, hareketliliğin durmadan devam etmesiyle sağlanabilecektir.

İkincisi, tecrübe ile işin bilinmeyen gizli taraflarının açığa çıkarılmasıdır. Hz. Peygamberin hurmaların aşılınmamasını emretmesinin sebebi Müslümanların tecrübe edinmeden iş yapmamalarını önlemek içindir. Bu hadis işin ölçüsünü ve itibar edilmesi gereken esasları belirlemiştir. Eğer dünya işlerinde konuyla ilgili herhangi bir dini durum yoksa iş, tecrübe ile gerçekleştirilmelidir.

Tecrübe sadece ziraat ve benzeri dünya işlerine hasr edilemez. Tecrübe diğer hükümlerde de önemli bir bakış açısıdır. Tecrübe kişiyi hayatındaki sağlam olmayan bilgilerden kurtulmaya çağırır. Hakikatlerle ilgisi olmayan, tecrübelerle gelmiş olan adetlerde de durum aynıdır. Tecrübeli kimse değersiz bilgi ve görüşleri tecrübe dağarcığından geçirmeden onlara iltifat etmez ve hataya düşmez. Bu araştırmacı bir bakıştır.

Tunuslu tarihçi İbn Haldun, tarihinde bu noktaya dikkat çekmiştir. Garip vesveselerle dolu durumlarda aklı öne çıkarmıştır. O tarihi şöyle tarif eder: Tarih, bakmak ve araştırmaktır. Varlıkların/kâinatın sebeplerini araştırmak ve ince temel esaslara inmektir. Şayet İbn Haldun'un metodu ele alınarak geliştirilseydi, ilmi araştırmalar genişler; ilmi teoriler ilerleme ve buluşların gerçekleşmesinde daha kesin parlak sonuçlar verirdi.

Fakat insanlar tecrübeyi ve araştırmacı bakış açısını ihmal etmeleriyle buluş ve keşfe götürecek temel metottan uzaklaşmışlardır. Tecrübeden yüz çevrilerek insanların düşünce ufukları asırlarca kapanmıştır. Hâlbuki altın devirlerde yukarıda geçen hadiste ifade edilen iki husus, metot olarak ele alınmıştır. İşte bu iki husus, çeşitli bilgi ve yeniliklerin kapısını açan İslami toplumsal eğitimin esaslarındandır.

İslami eğitim esaslarına yönelmek tek çıkar yoldur ki bu da, deryadan akan suyun bir nebzesidir. İslami eğitim esasları elimize istifade edebileceğimiz anahtarları verir ve bizi arzu ve isteklerin tehlikesinden korur. Düşman önünde düştüğümüz geri ve düşük durumdan, önünde olduğumuz boğulma çukurundan bizi kurtaracaktır. Yürümediğimiz halde yürüdüğümüzü zannediyor, meşakkat ve musibetlere gidiyoruz. İslami eğitim esaslarına sarılmak; derli toplu, yılgınlıktan uzak, ilimlere çokça yönelen, nefisleri aydınlatan bir uyanış hareketi meydana getirecektir ki, bu da bizi gözlerin dikildiği bir millet haline getirir.

Allah'tan kalkınma ve uyanma çarelerine yapışmayı nasip etmesini ümit ediyoruz. Güç ve kudret işlerin düzenlenmesi ve dağınlığının giderilmesine bağlıdır. Allah'ın selam, rahmet ve bereketi üzerinize olsun.

Notlar

(*) Tunus Üniversitesi Usulü'd-Din Fakültesi Dekanı.

(**) Dr., Din Sosyolojisi, e-mail: mustafasafa@gmail.com

(***) Bu makale, Camiatü'd-Düveli'l-Arabiyye tarafından Hicri 1400 yılında Mekke'de düzenlenen "İslam Eğitim Esasları" kongresinde "Üsüsüt-Terbiyeti'l-İctimaiyye fi'l-İslam" adıyla

tebliğ olarak sunulmuştur. Daha sonra bu ve diğer tebliğler Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Eğitim Araştırmaları Merkezi tarafından yayınlanmış olan kitaptan alınarak tercüme edilmiştir.

1. Hadisi Hakim El-Müstedrek'inde Buhari ve Müslim'in şartlarına göre rivayet etmiştir.
2. Teberani El-Kebir'inde rivayet etmiştir.
3. Tirmizi, El-Cami'de; Hakim, El-Müstedrek'de rivayet etmişlerdir.
4. El-Beyhaki, İmanın şubeleri bölümünde rivayet etmiştir.
5. El-Beyhaki, Aynı yer.
6. Hadisi Tirmizi, et-Taberani El-Kebir'de ve Beyhaki rivayet etmişlerdir.
7. Müslim, Sahih, C.4, s.1999.
8. Araf Suresi, 156-157.
9. Ali İmran Suresi, 104.
10. Ali İmran Suresi, 110.
11. El-mukaddime, s.305.
12. Maide Suresi, 79.
13. Vakia Suresi, 45-46.
14. Maide Suresi, 78-81.
15. Camiu'l-Usul, C.I, s.327.
16. Maide Suresi, 105
17. Camiu'l-Usul, C.I, s.330.
18. Ali İmran Suresi, 159.
19. Taberani Seleme b. El-Ekva'dan tahriç etmiştir.
20. Taberani Evsatında Saad b. Zürene'den tahriç etmiştir.
21. Ahmet b. Hanbel ve Tirmizi Enes b. Malik'den rivayet etmiştir.
22. Şura Suresi, 38.
23. İbn Arabi, Ahkamü'l-Kur'an, C.I, s.297.
24. Casiye Suresi, 18.
25. Hz. Aişe (r.a) dan: Hz. Peygamber bir takım sesler işitti. Bu sesler nedir diye sordu. Oradakiler; hurmaları aşıyorlar bu onların sesidir dediler. Hz. Peygamber buyurdular ki, aşılmasalar daha uygun olur. O sene hurmaları aşılamadılar. Bu sebeple hurmalar kalitesiz oldu. Bu durumu Hz. Peygambere hatırlattılar. O da buyurdu ki, dünyanızla ilgili bir iş olursa nasıl isterseniz öyle yapabilirsiniz. Dininize ait bir şey olursa o bana aittir. İbn Mace, 2/825.